

## НІМЕЦЬКА ПАРТІЯ В ЗАКАРПАТТІ

Період другої половини 1938 року в Закарпатті (Підкарпатська Русь — Карпатська Україна) був насичений стрімкими, подекуди неадекватними політичними подіями. На їх перебіг безпосередньо впливали зовнішньополітичні зміни, що відбувалися в Європі. Піднесення німецького фашизму та його відкрита політика щодо перспектив у Європі, політичні авантюри, а пізніше їх реалізація на прикладі Чехословацької республіки, вносили корективи у діяльність місцевих органів влади та опозиції в східноєвропейських державах. В Закарпатті на чолі першого автономного уряду був А.Бродій. Цей політик проугорського спрямування (до того ж лідер Автономного Земледільського Союзу з 1933 по 1944 рр.) до свого арешту в жовтні 1938 року (арештований чехословацьким урядом за антидержавну діяльність) займав позицію єдиного правильного, на його думку, майбутнього вибору місцевого населення — приєднання Закарпаття до Святої Стефанської коронної держави.

Ставлення автономного уряду А.Волошина, який став наступником А.Бродія на посаді прем'єр-міністра, до подібних перспектив та діяльності місцевих проугорських діячів і організацій було протилежним. Прихильник українського спрямування та його оточення лояльно ставилися до Чехословацької держави та її політики щодо краю взагалі. Однак вплив зовнішньополітичних чинників вимагав пошуку союзників у Європі заради досягнення потрібної мети — утворення української автономії або повної незалежності краю. В таких умовах оточення Августина Волошина схилилося до активної співпраці з Німеччиною, в якій вбачало єдину на той час силу, що може гарантувати кращі свої свободи і територіальну цілісність [1]. Потрібно зазначити, що німці також були зацікавлені в стосунках з лідерами Закарпаття, однак лише на певному етапі, про що свідчать доводи сучасних науковців [2]. Кінцевий результат такої "дружби" є відомим і вельми трагічним.

Посилена увага до "німецького питання" не була виключно закарпатською проблемою на теренах тодішньої Чехословащини. Довгий час одним із лідерів профашистського руху в Чехії був Конрад Генляйн. Очолювана ним так звана Судето-німецька партія стояла на позиціях гітлерівського націонал-соціалізму і вела активну пропагандистську діяльність.

Популярність партії зростала передусім серед аграрників та християнських соціалістів. Користуючись підтримкою понад трьох мільйонів німців партія К. Генляйна з весни 1938 року починає виступати проти чехословацького уряду в ультимативній формі, а "в судетських краях веде себе провокаційно" [3]. Звичайно німецький уряд був неабияк зацікавлений в існуванні "п'ятої колонії" і спрямовував її діяльність в напрямку позирення своєї політики на інші території. Але якщо в Чехії та Словаччині німці ще нашоувувалися на спротив політичних сил республіки, то в Закарпатті з часу приходу до влади українських сил на чолі з А.Волошином вони дістали безперешкодні умови для свого розвитку.

Власне, ще у середині 30-х років тут, передусім у селах з німецьким населенням, почала діяти філія Судето-німецької партії К. Генляйна — Карпаторуська Німецька Партія [4]. Але вона не виступала окремою організаційною одиницею і не мала великого впливу у краї. Лише з часом стала відчутною активізація політичного життя етнічних німців у Закарпатті. Показовими у цьому відношенні були маніфестаційні збори, які відбулися у м.Мукачево 23 жовтня 1938 року. Участь у цій акції взяли понад тисячі представників німецької національної меншини, що проживали на Мукачівщині та Свалявщині. Її метою була підтримка місцевими німцями ідеї організації Німецької Партії в Закарпатті ("Дойче партай") і проголошення про "сердечне співжиття з українським народом" [5]. Сцена, де розташовувалися члени президії була "увінчана" великим портретом А. Гітлера, під яким було написано: "Німці, знайте, що ви вільний народ" [6]. Серед членів президії були голова Німецької Партії в Закарпатті Р.Карстен, лідер німців Свалявщини Фр. Бокс, проф. Генінгер, інж. К. Бігал, інспектор німецьких шкіл І. Шонас, а також представники українських політичних кіл А. Штефан (від крайової влади) та М.Бандусяк (від Української Народної Ради в Ужгороді). Головною темою виступаючих був аналіз тогочасної політичної ситуації і необхідність налагодження тісних контактів етнічних німців із партійною організацією [7]. Однак розбудова структурно-організаційної основи партії була припинена внаслідок урядового розпорядження від 29 жовтня 1938 року про заборону діяльності всіх політичних партій краю [8].

Таким чином, внаслідок, в першу чергу, широкого експансіоністського поступу німецького фашизму в Європі, а



також за умов "зрозумілого" лояльного ставлення другого автономного уряду до політики А. Гітлера, в краї активізувалося німецьке населення. За даними 1937 року в Закарпатті діяли 24 німецькі школи, а в березні 1939 року їх було 19 початкових і одна гірничо-технічна. Суттєві зміни відбулися і в кількісному відношенні всього німецького населення краю. На час проведення Віденського арбітражу 2 листопада 1938 року в Закарпатті проживало близько 13 тисяч 250 німців, що становило 4,4% від кількості всіх жителів. А на початку 1939 року їх кількість зросла до 15 тисяч чоловік [9].

Зацікавленість зовнішньополітичних кіл Німеччини Закарпаттям виразилася й у появі Німецької Партії в краї (Дойче Партай) та спричині її безперешкодної організації й діяльності. Уповноваженим по організації керівництва партії став інженер К. Бігала. Про завдання цієї політичної організації він говорив у інтерв'ю, яке дав кореспонденту газети "Нова Свобода". Ця інформація з'явилася на шпальтах згаданого періодичного видання ще 23 жовтня 1938 року під назвою "Німці на Підкарпатті" [10]. Зі слів К. Бігала можна стверджувати про неабияку впевненість німців у майбутньому і, деякою мірою, про зверхність, притаманну тодішнім представникам цієї нації. Зокрема, він вказував, що мета партії полягає в забезпеченні широких прав "для німецької народної групи" й відстоюванні позиції, яка "є достойна для великого народу" [11].

Німецька Партія в Закарпатті стояла на засадах німецького національного руху. Про іншу позицію цієї організації в кінці 30-х років, звичайно, не могло бути й мови. Одним із завдань партії було створення добре організованої структурної організації за прикладом "материнської" в Німеччині. Діяльність такої партії повинна була стати базисною основою для створення державного секретаріату німецької народної групи в Закарпатті. Партійні документи спрямовували діяльність на творення самоуправління в усіх справах, що стосувалися німецької національної меншини. Планувалася також активна участь німців у системі "адміністрації самоуправних одиниць на Підкарпатті" і відкриття генерального консульства Німеччини, що й відбулося в лютому 1939 року в м. Хуст [12].

Незважаючи на те, що підготовка організації партії велася з жовтня 1938 року лише 2 лютого 1939 року Німецька Партія дістала офіційний дозвіл на свою діяльність. Про це свідчить розпорядження Міністерства внутрішніх справ Карпатської України за підписом Августина Волошина. У цьому документі

вказувалося, що "на Карпатській Україні всім громадянам німецької народності без огляду на їх державну приналежність дозволено організуватися у "Німецькій партії" по засадам націонал-соціалістичним й організувати у цій партії звиклі партійні органи, яким і носити відзнаки і прапори з такимим хрестом" [13]. Цей документ говорить і про те, що Німеччина таки залишилася єдиною надією для збереження Карпатської України у той час. Лише такі обставини надавали впевненості закарпатським лідерам у тому, що німці не залишать поза увагою питання про незалежність краю. І незважаючи на подвійну гру, яку проводили офіційні урядові кола фашистської держави щодо Закарпаття, уряд А. Волошина до останніх днів Карпатської України вірив у це. Така орієнтація українського уряду "підігривалася" постійними обіцянками німців про своє покровительство над закарпатцями. Це підтверджується й тим, що представники Німецької Партії офіційно виражали, за їхніми ж словами, "традиційне добре ставлення до всіх народних груп, а передусім до українського народу, як найголовнішого політичного чинника цього краю" [14]. Цим і можна пояснити відхід уряду Карпатської України від щойно утвореного ним "монопартизму" (в особі партії УНО).

Таким чином, в умовах концентрованої влади та політично виправданого ліквідації багатопартійності всі політичні сили спрямовували свою діяльність на вирішення головного завдання — за допомогою Німеччини відстояти незалежність Карпатської України. Тому зближення Українського Національного Об'єднання (УНО) та Німецької Партії, плани їх лідерів щодо культурного співробітництва в "Українсько-німецькому товаристві" та інші спільні акції були цілком зрозумілими. Зовсім іншим був результат цієї співпраці і сподівання на "сильного товариша" виявилися марними. Можна припустити, що створення партії та культурного товариства мало на меті не стільки об'єднання етнічних німців краю і піднесення їх культурного й духовного рівня, скільки поширення заспокійливого ефекту серед карпато-українських урядових кіл. І незважаючи на беззастережну віру останніх подальші події показали, що цей "маневр" німецької зовнішньої політики був вдалим.

1. Beregi M. Карпатська Україна 1938 — 1939 років у загальноєвропейському історичному контексті. — Том 1. — Ужгород, 1997. — С. 147.

2. Боднар В., Вегеш М. Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938 — 1939). — Ужгород, 1997. — С. 45 — 47.
3. Шляхом жовтня. Збірник документів. — Том IV. — Ужгород: Карпати, 1964. — С. 443.
4. Співак Б.І. Нариси історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930-1945 роках. — Львів: Видавництво Львівського університету, 1963. — С. 140.
5. Нова свобода. — 1938. — 27 жовтня.
6. Там само.
7. Там само.
8. Там само. — 30 жовтня.
9. Павленко Г. Німці на Закарпатті. — Ужгород, 1995. — С. 37.
10. Нова Свобода. — 1938. — 23 жовтня.
11. Там само.
12. Бюлетень пресової служби Карпатської України. — 1939. — 6 лютого.
13. Нариси історії Закарпаття. — Том II. — С. 310; Павленко В. Вказана праця. — С. 37 — 38.
14. Нова Свобода. — 1938. — 23 жовтня.

Г.Т. Капустян

## УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ ДО МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У 1920-х РОКАХ

Суспільно-політична картина життя українського села 1920-х років надзвичайно яскраво проявилася під час перевиборів до місцевих органів влади. В часи сучасних політичних змін і потреб демокритизації українського суспільства цікавим виявляється простежити історичний досвід політичних кампаній і, зокрема, вибори до місцевих рад в українському селі.

В період громадянської війни постановою V Всеукраїнського з'їзду рад (1920 р.) місцеві ради підмінялися тимчасовими надзвичайними органами влади вузького виконавчого спрямування — військово-революційними комітетами.<sup>1</sup>

Перехід від війни до миру на початок 1920-х років в українському селі відкривав можливість демократизувати політичну систему радянського режиму. Постає необхідність змінити «фронтону» владу уповноважених та ревкомів, що призначалися більшовиками — на виборні ради.<sup>2</sup>

Соціальний склад післявоєнних сільських рад набирав протилежного від очікуваного більшовиками. Циркулярний лист ЦК КП(б)У (квітень 1921 року) констатував про значну кількість районів, де сільради безпосередньо захоплені куркулями чи знаходяться під їх впливом і перетворюються із органів Радянської влади в куркульське знаряддя проти бідняків і середняків.<sup>3</sup>

В селянській свідомості радикальних революційних змін не відбулося щодо різниці функцій виборних посадових осіб у дореволюційних та радянських місцевих органах влади. Членами та головами сільрад, обирали колишніх сільських старост, старшин, представників культу і інших. Народа по роботі на селі в Полтавській губернії, яка відбулася 27 жовтня 1921 року, зазначала, що в селах Лубенського повіту головами сільвиконкомів є колишні старости.<sup>4</sup>

Змінюючи владні позиції, більшовики намагалися тримати під контролем виборчий процес. З цією метою проводився соціальний та ідеологічний відбір кандидатур до місцевих органів влади. Постанова VII повітової партконференції Сосницького повіту Чернігівської губернії (16 квітня 1921 р.)